

Uit: *Het Tweede Begin, Meer doen met bestaand vastgoed in de zorg,*
Dirk Bergvelt en Hans van Rossum, Amsterdam januari 2011

Woonzorgcentrum Van Haarenstaete te Mariaheide

Algemeen

Locatie	Pastoor van Haarenstraat 44 5464 VH Mariaheide 0413-346868
Oorspronkelijke functie	Kloostercomplex
Nieuwe functie	Kleinschalige verpleeghuiszorg
Zorgsector	PG
Opdrachtgever/Ontwikkelaar	Amaliazorg
Ontwerp	Van Aken architecten, Eindhoven
Oplevering	2009
Oorspronkelijk bouwjaar	1912
Projectleider B. Cuppen	b.cuppen@vanakenarchitecten.nl
Projectarchitect B. Vuksanovic	b.vuksanovic@vanakenarchitecten.nl
Contact gebruiker R.D. Laat	r.d.laat@amaliazorg.nl

Ontkerkelijking in handen en stenen

Het klooster Heilige Nicolaas uit 1912 ligt aan de doorgaande Pastoor van Haarenstraat in het Brabantse dorp Mariaheide. In het verleden waren een kleuterschool en een meisjesschool in het klooster gevestigd. Het is goed denkbaar dat de kinderen van toen op hun oude dag weer terugkeren naar het klooster, omdat het complex nu dienst doet als woonzorgcentrum. Voor de bewoners van Mariaheide is het voormalige klooster door de ligging en geschiedenis een plek vol betekenis. Het initiatief om dit leegstaande klooster om te vormen tot een woonzorgcentrum kreeg een warm onthaal in Mariaheide als een welkome aanvulling op het nogal verschaalde voorzieningenniveau van het dorp.

De opgave en de opdrachtgever

Het klooster is in 1912 door de congregatie van de Zusters Franciscanessen uit Veghel gesticht in de bloeiperiode van het Rijke Roomse Leven. In de jaren tachtig van de vorige eeuw is het klooster nog uitgebreid met een nieuwe vleugel. In de laatste decennia van de vorige eeuw liep het aantal religieuzen sterk terug tot er in 2003 nog maar enkele hoogbejaarde zusters in het klooster woonden. Toen zij besloten naar de hoofdvesting in Veghel te verhuizen, kwam het gebouw in de verkoop. De congregatie wilde dat het gebouw een passende maatschappelijke functie zou krijgen, bijvoorbeeld ten behoeve van zorg of onderwijs. Aan die verwachting werd gehoor gegeven door zorgaanbieder Amaliazorg. In 2003 liet zij van aken architecten (VAA) een haalbaarheidsstudie uitvoeren. De vastgoedstichting Amaliawonen besloot daarna het complex te kopen om er ten behoeve van Amaliazorg een woonzorgcentrum van te maken. Opdrachtgever en zorgaanbieders zijn een product van de ontkerkelijking van Nederland. Amaliazorg komt voort uit een fusie van twee kloosterverzorgingshuizen en was door de grote teruggang van het aantal religieuzen genoopt haar werkterrein meer naar de reguliere zorgmarkt te verleggen. Amaliazorg werkt vanuit een vijftal monumentale panden die zijn omgebouwd tot moderne woonzorgcentra. In Van Haarenstaete biedt Amaliazorg sinds 2009 psychogeriatrische (PG) zorg aan 30 bewoners. Er zijn ook algemene voorzieningen aanwezig die toegankelijk zijn voor de dorpsbewoners.

Het klooster aan de voormalige rijksweg heeft de status van rijksmonument, met uitzondering van de rechtervleugel uit de jaren tachtig. Voor het monumentale deel van het klooster - de voorzijde en de linkervleugel - geldt daarmee de opgave van behoud in de oorspronkelijke vorm. In dit deel van het complex moest op de begane grond ook de positionering (lay-out) van de ruimten ongemoeid blijven. De nieuwe huisvesting voor 30 bewoners verdeeld over vijf 'woningen' kon dus alleen ingepast worden in de rechtervleugel en op de verdieping aan de voorzijde. De aanbouw uit de jaren tachtig had geen monumentale status en schoot in architectonisch opzicht tekort. Toch was sloop van dit deel van het gebouw niet aan de orde. In de eerste plaats heeft dit een financiële reden. Wanneer de renovatiekosten niet boven kosten voor sloop en nieuwbouw uitkomen, is herontwikkeling per definitie financieel aantrekkelijker. In de tweede plaats speelde ook mee dat de welstandscommissie er aan hechtte om de vleugel als vertegenwoordiger van zijn tijd te behouden en dat de architectuur leesbaar moest blijven. Binnen deze voorwaarden moesten architect Branka Vuksanovic en projectmanager Berry Cuppen van VAA, een gecombineerd programma van restauratie en vernieuwing realiseren. Het programma voor 30 PG-plaatsen in vijf 'woningen' is grotendeels in de rechtervleugel gerealiseerd: twee op de begane grond en twee op de verdieping. De vijfde kleinschalige vorm van wonen en zorg is op de verdieping van het monumentale middendeel gerealiseerd. Op de bega-

ne grond van het monumentale gedeelte zijn de algemene en personeelsvoorzieningen gesitueerd: een grand café, regenereerkeuken, een kapsalon, een miniwinkel en een garderobe en sanitaire voorzieningen voor de medewerkers. De zolderetage kreeg een kantoorbesteding. In de linkervleugel zijn vier royale zorgwoningen voor individuele verhuur gerealiseerd. De rechtere vleugel bestond uit twee verdiepingen met 30 wooncellen voor de zusters. Die situatie verschilt weinig van de plattegrond van een regulier verzorgingshuis naar woonoppervlak en sanitair, al ontbreekt in een kloostercel nu eenmaal het eigen keukentje. Voor de verbouwing werd gewerkt met de maten en normkosten die het College Bouw toentertijd voorschreef voor kleinschalige zorg. In de nieuwbouw is dat in een herhaalbaar patroon mogelijk. Inpassing binnen een bestaande bouwkundige structuur levert een meer divers beeld op waarbij de woningen verschillen naar de grootte en positionering van de afzonderlijke ruimten (zie plattegrond). De vijf woningen met elk zes bewoners zijn uitgevoerd met een gedeelde badkamer en toilet per twee kamers. Dat is een keuze van de opdrachtgever ingegeven door kosten, ruimtebeslag en zorgefficiency. Die keuze wordt ook wel op meer ideologische gronden gerechtvaardigd. De kleinschalige zorg wordt dan vergeleken met een gezinssituatie en niet elk gezinslid hoeft een eigen badkamer en toilet. Een zorgverlener in Van Haarenstaete merkte over de gezinsmetafoor relativerend op: *“hoe je het wendt of keert, het blijft een situatie waar wildvreemden bij elkaar worden gezet.”* De zorgverleners in Van Haarenstaete krijgen bij de huishoudelijke en sociale taken in de bewonersgroep ondersteuning van betaalde krachten. Er is een uitgebreide kloostertuin en een beschermde tuin voor de bewoners om buiten te zitten. Het vergt echter wel wat organisatie om met een bewonersgroep naar buiten te gaan als niet iedereen wil of kan, en er maar één zorgverlener per woning is.

Van aken architecten is een architectenbureau met ongeveer 75 medewerkers en heeft voor dezelfde opdrachtgever drie voormalige kloosters getransformeerd tot woonzorgcentra. De organisatie van de drie bouwprocessen is vrijwel identiek. Het bouwmanagementbureau Van Aarle De Laat uit Eindhoven verzorgt met de opdrachtgever het programma van eisen en VAA. verzorgt het ontwerp en de directievoering in nauw overleg met de opdrachtgever en de zorgverleners. Die drie partijen vormen de stuurgroep. Daarnaast is er een projectgroep waar de uitvoering wordt afgestemd en waar ook de aannemer, constructeur en andere adviseurs aanschuiven.

De architect en de uitwerking van de opgave

Vuksanovic benadrukt het belang van een goed functioneel ontwerp voor de zorgexploitatie. Het gaat niet alleen om wonen maar ook om werken. Er zijn 45 personeelsleden voor 30 bewoners in de weer. *“Goed ingerichte badkamers en korte looplijnen maken het werk gemakkelijker en dat voor de komende 30 jaar aan zorgverlening. Een prettige werksfeer in de zorg is van belang voor zorgverleners en bewoners, maar ook voor het terugdringen van een snel personeelsverloop en ziekteverzuim.”* Aan de buitenkant van het complex waren alleen ingrepen toegestaan aan de vleugel uit de jaren tachtig. Er heeft een uitbreiding van deze vleugel op vier plekken plaatsgevonden. Met deze interventies heeft Vuksanovic een hernieuwde afstemming en verbinding tussen het monument en de vleugel uit de jaren tachtig tot stand gebracht. In vormtaal en de materiaaltoepassing (schoonbeton voor de plint en het hout voor de dichte geveldelen) is de uitbouw uitgesproken eigentijds. In maat, schaal en de ritmiek van de gevelopeningen sluit deze uitbreiding op een vanzelfsprekende manier aan op het monumentale gedeelte. Door de ingrepen aan de achterzijde van het complex heeft het nieuwe entreegebied een uitnodigend en elegant karakter. *“Binnen de rechtere vleugel was de opgave vooral constructief ingewikkeld”*, constateert Berry Cuppen. De draagstructuur bestond uit beton- en combinatievloeren met een mengeling van betonwanden, kolommen en gemetselde wanden. Door uitbreiding en de nieuwe plattegronden was een aangepaste draagstructuur nodig. Bij de uitvoe-

ring bleek dat er verrassende verschillen bestonden tussen de constructie op tekening en in de praktijk.

Terugblik

Amaliazorg is van oudsher een aanbieder van verzorgingshuiszorg aan religieuzen. Niet alleen de doelgroep is veranderd, ook de werksoort. Deze omslag naar zware zorg vereist een andere instelling in financiële en bouwkundige zin. De locatie Van Haarenstaete is ruim van opzet. Dat geldt voor het monumentale deel van het complex en voor de omringende tuinen. In de rechtervleugel is zo ongeveer 80% van de opgave ondergebracht. Met de uitleg over de eisen van de monumentenzorg en van het toenmalige bouwregime in de zorg is dat een begrijpelijke en financierbare oplossing. Toch blijft het verbazen, zoveel ruimte en rust aan de ene kant tegenover zoveel activiteiten aan de andere kant. Binnenkort zal de sturing op de vierkante meter en de bijbehorende prijs tot het verleden behoren. Zou deze opgave dan anders zijn verlopen?